

УДК 340.12 +343.97

DOI: 10.33663/1563-3349-2026-99-31

ISSN 1563-3349

В. І. ТИМОШЕНКО

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглядається філософія як теоретико-методологічна база для розуміння злочину і покарання. Вона об'єднує різні підходи, у статті ж увага акцентується на феноменологічному підході при проведенні кримінологічних досліджень. Актуальність цієї теми пов'язана з тим, що вказаний підхід слугує розумінню причин людської поведінки, у тому числі проти-правної, а отже, створює умови для її попередження. Основні ідеї феноменологічного підходу: розуміння через дослідження досвіду, практики, а не лише пояснення, виходячи із причинно-наслідкових зв'язків; виявлення сенсу, який учасники вбачають у ситуації; вивчення безпосереднього досвіду жертв, врахування тих страждань, яких вони зазнали, а також ситуаційних факторів. Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти механізми злочинної поведінки, враховуючи внутрішній світ людини, а не тільки зовнішні умови. Практична значущість дослідження полягає в тому, що знаючи специфіку феноменологічного підходу, можна вивчати досвід людської життєдіяльності та її структури, способи надання сенсу цьому досвіду, а відтак впливати на поведінку людини, тим самим попереджати правопорушення і злочинність.

Ключові слова: феноменологія, право, злочин, злочинність, свідомість.

Tymoshenko Vira. Philosophical foundations of criminological research

Philosophy is considered as a theoretical and methodological basis for understanding crime and punishment. It combines various approaches, and the article focuses on the phenomenological approach in criminological research. The relevance of this topic is due to the fact that this approach serves to understand the causes of human behavior, including illegal behavior, and therefore creates conditions for its prevention. The main ideas of the phenomenological approach are: understanding through the study of experience and practice, and not just explanations based on cause-and-effect relationships;

© ТИМОШЕНКО Віра Іванівна – доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ; ORCID: 0000-0003-2947-5627; e-mail: tymvera@ukr.net

identifying the meaning that participants see in the situation; studying the direct experience of victims, taking into account the suffering they have experienced, as well as situational factors. This approach allows for a deeper understanding of the mechanisms of criminal behavior; taking into account the inner world of a person, and not only external conditions. The practical significance of the study lies in the fact that knowing the specifics of the phenomenological approach, one can study the experience of human life and its structure, ways of giving meaning to this experience, and thus influence human behavior; thereby preventing offenses and crime.

Key words: *phenomenology, law, crime, criminality, consciousness.*

Вступ. Сутність права неминуче пов'язує його практику з філософськими ідеями та концепціями. Погляди на природу права часто залежать від філософської позиції, яку займає конкретний філософ чи група філософів. У результаті право стає об'єктом гострих дискусій, головна особливість яких зводиться до питання про належне та наявне, тобто чи може і повинно право замінити собою традиційні цінності, вироблені людством для регулювання поведінки людей та суспільних відносин. Саме феноменології права як методологічному підходу відводиться провідна роль у дослідженні вказаних процесів.

Завдяки феноменологічному підходу очевидність сприймається як критерій та досвід істини. Феноменологія звертається не до емпірично мінливих екзистенційних форм права, а до його сутнісної – есенціальної основи, внутрішнього, стійкого ядра права, його ідеальної структури або «правового ейдосу», що визначає природу та призначення права у суспільстві. У баченні феноменологів ідеальна сутність права не залежить від часу та простору, вона являє собою структуру, в якій виражається ейдетичний зміст права. Право вивчають через аналіз досвіду людей, що взаємодіють з правовою системою, та виявляють сенс, який вони надають праву у своєму житті. Особливістю феноменології права є її орієнтованість на дослідження, з одного боку, актуального права як соціального процесу, того, що відбувається в принципово «відкритому» життєвому світі, з іншого боку, потенційного права як універсальної ідеальної основи права. Феноменологічний підхід може бути використаний як технологія дослідження чинного позитивного права, реалізації норм права. У процесі ж реалізації норми можливі правопорушення, злочини. Пошук способів

їм запобігання, як і попередження злочинності загалом, є нагальною потребою сучасності.

Мета статті: на основі критичного аналізу ідей прихильників феноменологічного підходу визначити доцільність застосування цього підходу в кримінологічних дослідженнях, а також його практичну користь.

Стан розробки проблеми. До дослідження сутності феноменологічного підходу вже зверталися сучасні вчені. Так, феноменологічний підхід у працях Е. Гуссерля проаналізував Н. Бранденбург [1]. Дослідження співвідношення (з феноменологічної точки зору) меж між правом і мораллю, правовою і соціальною онтологією знаходимо в книзі П. Теодору, П.М.С. Алвес і А. І. Бака [2]. Проблеми феноменології прав людини розглядають П. Бойл і Г. Стю [3]. Бібліографічний аналіз феноменологічної літератури провели П. К. Калленс і Дж. Йошімі [4]. Можливості феноменології в юридико-лінгвістичних дослідженнях досліджувала О. Мінченко [5]. Вказані автори переважно розглядають філософські аспекти проблеми. При цьому поза увагою залишаються можливості використання феноменологічного підходу в кримінологічних дослідженнях та в процесі попередження злочинності.

Методологічна основа статті. При проведенні дослідження використовувалася методологія, що охоплює наукові методи та підходи, прийнятні для філософії та юриспруденції: феноменологічний та герменевтичний підходи; методи абстрагування, формально-логічний, системного аналізу. Особливо корисним виявився системний аналіз, що дає можливість визначати так звані точки біфуркації, починаючи з яких розвиток сценарію подій до певного моменту можна передбачити, наприклад, деформація правосвідомості, що призводить до злочину.

Виклад основного матеріалу. Феноменологія є одним із основних напрямів сучасної філософії. Історичний розвиток феноменології являє собою філософську традицію, започатковану в першій половині ХХ ст. німецькими філософами Едмундом Густавом Альбрехтом Гуссерлем (нім. Edmund Gustav Albrecht Husserl, 1859–1938) і Мартіном Хайдеггером (нім. Martin Heidegger, 1889–1976), французькими філософами Морісом Мерло-Понті (фр. Maurice Merleau-Ponty, 1908–1961) і Жаном-Полем Шарль Емар Сартром (фр. Jean-Paul Charles Aymard Sartre, 1905–1980). Істотно

роль у формуванні ідей феноменології відіграли також німецький філософ і психолог Франц Brentano (нім. Franz Brentano, 1838–1917), німецький філософ, засновник «філософської герменевтики» Ханс-Георг Гадамер (нім. Hans-Georg Gadamer, 1900–2002), німецько-американський журналіст і філософ Ханна Арендт (нім. Hannah Arendt, 1906–1975), французькі філософи Еммануель Левінас (фр. Emmanuel Lévinas, 1905–1995) і Жак Дерріда (фр. Jacques Derrida, 1930–2004) [6]. Прихильники вказаної традиції цінували феноменологію як належну основу всієї філософії – на відміну, скажімо, від етики, метафізики чи епістемології.

Термін «феноменологія» (нім. *Phänomenologie* – вчення про феномени) у філософії вперше було застосовано німецьким філософом Іоганом Генріхом Ламбертом (нім. Johann Heinrich Lambert, 1728–1777) у роботі «Новий Органон, або думки про дослідження та позначення істини та її відмінність від помилки та видимості» (1764) у значенні «теорія видимого» як протилежність теорії істини [7]. Згідно з класичною феноменологією Е. Гуссерля наш досвід спрямований на речі лише через певні концепції, думки, ідеї, образи тощо. Він встановив, що будь-яке об'єктивне усвідомлення сенсу походить від суб'єкта, що пізнає. Тому в феноменології не йдеться про світ у собі, а лише про світ, з яким встановлюється зв'язок людини у її свідомості. Світовий досвід індивіда є частиною його досвіду щодо життя в світі з іншими людьми. Цей смисловий досвід Е. Гуссерль називає життєвим світом. На відміну від ідеальних теоретичних конструктів науки життєвий світ не створюється штучно, він даний природним та очевидним чином. Це світ дорефлексивних очевидностей повсякденної свідомості, світ повсякденного життя, на ґрунті якого виростають всі науки. Вони вторинні стосовно життєвого світу. Життєвий світ являє собою світ допредикатного суб'єктивно-релятивного досвіду, світ початкових очевидностей, переданих і завжди значимих у кожному об'єктивованому досвіді як само собою зрозуміле. Життєвим світом охоплюється як особисте, так і суспільне життя людини, тому він є загальним світом спільного життя.

Тематизація життєвого світу є спробою спрямувати інтерес феноменологічного дослідження по той бік «наївного» світу повсякденного та природничо-наукового життя. Е. Гуссерль стверджує, що світ, а також людське буття конститууються у транс-

цендентальній суб'єктивності. У свідомості набувають певного статусу не речі, а значення і смисли, якими свідомість позначає ці речі. Таким чином, трансцендентальна феноменологія є описом сутнісних структур конституювання світу в трансцендентальній суб'єктивності.

Основний імпульс феноменології полягає у відмові від будь-якої форми пояснювального редукціонізму в спробі відновити емпіричні аспекти феномена через адекватний опис його фундаментальних структур. Основна увага приділяється тому, щоб повернути будь-який феномен (такий, як мислення, сприйняття, уява, дія або навіть тривога) до (широко усвідомлюваного) життєвого світу, тобто до його конституювання в інтерсуб'єктивності.

Феноменологія позначилася і на кримінології, насамперед як застосування феноменологічного підходу до вивчення злочинності й злочинної поведінки, якою вона сприймається, абстрагуючись при цьому від її об'єктивної природи. Феноменологічний підхід у кримінології зосереджується на суб'єктивному розумінні злочину крізь призму досвіду злочинця та жертви, протиставляючи себе позитивізму. Він вивчає смисли, значення та «життєвий світ» учасників кримінальних подій. Історія досліджень включає перехід від аналізу соціальних норм до інтерпретації смислів, вуличної злочинності та віктимізації [8].

Виникнення феноменологічних досліджень у кримінології пов'язане зі спробами подолати обмеження позитивістської кримінології, яка шукала причини злочинів лише у об'єктивних чинниках. Основою цих праць стала соціологія феноменології австрійського соціолога Альфреда Шюца (Alfred Schütz (1899–1959) та символічний інтеракціонізм. Соціологія феноменології А. Шюца – це напрям, що вивчає соціальну реальність крізь призму суб'єктивних інтерпретацій та повсякденного досвіду індивідів [9]. А. Шюц об'єднав феноменологію Е. Гуссерля з розуміючою соціологією М. Вебера, зосередившись на «життєвому світі», що конструюється інтерсуб'єктивно. «Життєвий світ» являє собою реальність, яку людина сприймає як даність, у якій вона живе, діє і розуміє інших істот. Основний сенс інтерсуб'єктивності у тому, що соціальний світ є спільним, оскільки ми ділимо його з іншими, припускаючи взаємність подальшої діяльності. А. Шюц прагнув показати, що

соціальна структура не є жорсткою даністю, а постійно відтворюється через свідомість та взаємодії індивідів [10].

Вплив феноменолога Альфреда Шюца на кримінологію виявився саме через розвиток інтерпретативної соціології, сфокусованої на суб'єктивному сенсі, який учасники вкладають у свої дії. Його ідеї про типізацію досвіду та конструювання соціальної реальності дозволили кримінологам вивчати злочинну поведінку не як об'єктивний факт, а крізь призму «життєвого світу» злочинця. Підхід, що зародився завдяки А. Шюцу, переносить фокус з причин злочину на розуміння того, як злочинець інтерпретує ситуацію, в якій відбувається діяння. Важливим напрямом є також типізація злочинного досвіду. Вчений виділив типізацію як процес упорядкування досвіду. Сучасні кримінологи використовують це для аналізу того, як кримінальна субкультура формує стереотипи поведінки, які потім здаються злочинцям «нормальними» чи «природними» у їхньому соціальному середовищі. Заслугує також на увагу розуміння сенсу дії: ідеї А. Шюца допомогли кримінологам перейти від аналізу макросоціальних причин до вивчення мікросоціології, де критично важливим стає те, як злочинець описує свої дії, мотиви та жертву. Нарешті, конструювання девіації. Ідеї А. Шюца лежать в основі інтеракціоністських теорій, котрі вивчають, як саме суспільство конструює поняття злочину, навішуючи ярлики та визначаючи, які дії є відхиленням від норми. Загалом А. Шюц сприяв трансформації кримінології в науку, здатну аналізувати злочинність зсередини, через суб'єктивний досвід, накопичений у конкретній соціальній реальності.

Наприкінці ХХ ст. кримінологи почали фокусуватись на тому, як злочинці інтерпретують свої дії. Важливим стало розуміння злочину як соціального конструкту. Злочин вважається соціальним конструктом, оскільки визначення протиправної поведінки різняться залежно від суспільного, часового та культурного контекстів, а не є фіксованою, об'єктивною істиною [11].

На нинішньому етапі дослідники зосереджують свою увагу на аналізі особливостей сучасної злочинності, віктимологічних аспектах і використанні новітніх методів, таких, як глибинні інтерв'ю [12]. Зараз кримінальна феноменологія є окремим розділом кримінології, що займається вивченням конкретних форм злочинності, конкретних злочинів і кримінальних сфер [13]. Це також

науковий напрям, який за допомогою феноменологічного підходу досліджує, узагальнює та систематизує форми прояву злочинності (кримінальна морфологія), її особливості в різних сферах суспільних відносин, властивості особистості злочинця (кримінографія), конкретні кримінальні правопорушення та інформацію про явища, що супроводжують окремі види кримінальних правопорушень.

Висновки. Феноменологічний підхід дає можливість виявити та описати ідеальні структури, що лежать в основі права, а не просто аналізувати чинні правові системи. Предметом вивчення стає досвід, що переживається суб'єктом, його свідомість та суб'єктивні переживання. Це створює умови для інтуїтивного, аналітичного осягнення феноменів суспільного життя та пізнання їх сутності. Завдяки феноменології стає можливим виявлення та опис сутнісних характеристик, властивих феномену, що досліджується, оскільки феноменологія прагне виявити саме сутність права, виходячи за межі формальних визначень, вивчаючи його як явище у свідомості.

Основні ідеї феноменологічного підходу зводяться до наступного: розуміння через дослідження досвіду, практики, а не лише пояснення, виходячи із причинно-наслідкових зв'язків; виявлення сенсу, який учасники вбачають у ситуації; вивчення безпосереднього досвіду жертв, врахування тих страждань, яких вони зазнали, а також ситуаційних факторів. Цей підхід дозволяє кримінології глибше зрозуміти механізми злочинної поведінки, враховуючи внутрішній світ людини, а не тільки зовнішні умови.

Кримінальна феноменологія сприяє вирішенню практичних завдань щодо протидії злочинності, осмисленню та розробці конкретних напрямів діяльності з попередження злочинності, запобіганню окремим кримінальним правопорушенням. Феноменологічний підхід може бути корисним не лише при розслідуванні кримінальних правопорушень і притягненні до відповідальності злочинців, а й інформуванні органів кримінальної юстиції, влади, населення про тенденції злочинності, а також прогнозуванні еволюції злочинності в майбутньому.

1. Brandenburg N. Phenomenology of Law. Sellers M., Kirste S. (eds). Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy. Springer. Dordrecht. 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-94-007-6730-0_74-2

2. Theodorou P., Alves P. M. S., Baka A. I. Phenomenology of Law and Normativity. Springer Cham, 2024. VIII, 290 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-68705-1>
3. Boyle P., Stew G. A human rights consideration of public involvement and phenomenological research. *Disability and Rehabilitation*. 2025. Vol. 47. Issue 24. P. 6501–6507. URL: <https://doi.org/10.1080/09638288.2025.2500071>
4. Contreras Kallens P., Yoshimi J. Bibliometric Analysis of the Phenomenology Literature. In: Yoshimi J., Walsh P., Londen P. (eds) *Horizons of Phenomenology. Contributions to Phenomenology*. 2023. Vol. 122. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-26074-2_2
5. Мінченко О. Використання феноменологічного підходу в правових дослідженнях. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2018. Aprilie C. 13-16. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_1/3.pdf
6. Moran D. *Introduction to Phenomenology*. London, Routledge. 2000. 592 p.
7. Lambert J. H. *Neues Organon oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung vom Irrtum und Schein*. Johann Wendler, Leipzig. 1764. 622 p. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10043686?page=6,7>
8. Berani K. SOCIAL NORMS AND PUNISHMENT: A SOCIOLOGICAL APPROACH. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2025. Vol.1. Issue 45. URL: [https://doi.org/10.31435/ijitss.1\(45\).2025.3390](https://doi.org/10.31435/ijitss.1(45).2025.3390)
9. Frère B., Laoureux S. Founding Phenomenological Sociology with Alfred Schütz and Max Scheler. *Studia Phaenomenologica*. 2024. Vol. 24. P. 59-79. URL: <https://doi.org/10.5840/studphaen2024244>
10. Feyzi S., Hassanzadeh M., Hamidiyeh B., Motamedi M. The «life-world» in Alfred Schutz's phenomenology. *Journal of Philosophical Investigations*. 2022. Vol. 16. Issue 38. P. 533-561. doi: 10.22034/jpiut.2021.46955.2905
11. Chrysoulakis A. P., Ivert A. K., & Torstensson Levander M. The When, Where, and Who of Unstructured Socializing: Exploring the Intersection of Crime Propensity and Neighborhood Collective Efficacy. *Deviant Behavior*. 2025. P. 1–16. URL: <https://doi.org/10.1080/01639625.2025.2481911>
12. Pemberton A., Mulder E. (2024). Victimization as transformative experience: A phenomenological perspective. *Theoretical Criminology*. Vol. 29. Issue 2. P. 214-230. URL: <https://doi.org/10.1177/13624806241271764> (Original work published 2025)
13. Веприцький Р. С. Поняття та зміст феноменології злочинності як складової феноменології суспільства. *Європейські перспективи*. 2014. № 4. С. 82. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/66e48450-81d5-4ffd-b196-5fa4b0476cc5/content>

References

1. Brandenburg N. Phenomenology of Law. Sellers M., Kirste S. (eds). *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy*. Springer. Dordrecht. 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-94-007-6730-0_74-2
2. Theodorou P., Alves P. M. S., Baka A. I. Phenomenology of Law and Normativity. Springer Cham, 2024. VIII, 290 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-68705-1>
3. Boyle P., Stew G. A human rights

consideration of public involvement and phenomenological research. *Disability and Rehabilitation*. 2025. Vol. 47. Issue 24. P. 6501–6507. URL: <https://doi.org/10.1080/09638288.2025.2500071> 4. Contreras Kallens P., Yoshimi J. Bibliometric Analysis of the Phenomenology Literature. In: Yoshimi J., Walsh P., Londen P. (eds) *Horizons of Phenomenology. Contributions to Phenomenology*. 2023. Vol. 122. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-26074-2_2 5. Minchenko O. Vykorystannya fenomenolohichnoho pidkhodu v pravovykh doslidzhennyakh. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2018. Aprilie. S. 13-16. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_1/3.pdf 6. Moran D. *Introduction to Phenomenology*. London, Routledge. 2000. 592 p. 7. Lambert J. H. Neues Organon oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung vom Irrtum und Schein. Johann Wendler, Leipzig. 1764. 622 p URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10043686?page=6,7> 8. Berani K. SOCIAL NORMS AND PUNISHMENT: A SOCIOLOGICAL APPROACH. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2025. Vol.1. Issue 45. URL: [https://doi.org/10.31435/ijitss.1\(45\).2025.3390](https://doi.org/10.31435/ijitss.1(45).2025.3390) 9. Frère B., Laoureux S. Founding Phenomenological Sociology With Alfred Schütz and Max Scheler. *Studia Phaenomenologica*. 2024. Vol. 24. P. 59-79. URL: <https://doi.org/10.5840/studphaen2024244> 10. Feyzi S., Hassanzadeh M., Hamidiyeh B. and Motamedi M. The «life-world» in Alfred Schutz's phenomenology. *Journal of Philosophical Investigations*. 2022. Vol. 16. Issue 38. P. 533-561. doi: 10.22034/jpiut.2021.46955.2905 11. Chrysoulakis A. P., Ivert A. K., & Torstensson Levander M. The When, Where, and Who of Unstructured Socializing: Exploring the Intersection of Crime Propensity and Neighborhood Collective Efficacy. *Deviant Behavior*. 2025. P. 1–16. URL: <https://doi.org/10.1080/01639625.2025.2481911> 12. Pemberton A., Mulder E. (2024). Victimization as transformative experience: A phenomenological perspective. *Theoretical Criminology*. Vol. 29. Issue 2. P. 214-230. URL: <https://doi.org/10.1177/13624806241271764> (Original work published 2025 13. Vepryts'kyi R. S. Ponyattya ta zmist fenomenolohiyi zlochynnosti yak skladovoyi fenomenolohiyi suspil'stva. *Yevropeys'ki perspektyvy*. 2014. № 4. S. 82. URL.: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/66e48450-81d5-4ffd-b196-5fa4b0476cce5/content>

Tymoshenko Vira. Philosophical foundations of criminological research

Philosophy is considered as a theoretical and methodological basis for understanding crime and punishment. It combines various approaches, while the article focuses on the phenomenological approach in conducting criminological research. The relevance of studying this topic is due to the fact that this approach serves to understand the causes of human behavior, including illegal behavior, and therefore creates conditions for its prevention, which is very important in the conditions of an aggravation of the criminogenic situation. A feature of the phenomenology of law is its focus on the study, on the one hand, of actual law

as a social process, of what is happening in a fundamentally “open” world of life, and on the other hand, of potential law as a universal ideal basis of law. The main ideas of the phenomenological approach are as follows: understanding through the study of experience, practice, and not just explanation, based on cause-and-effect relationships; identifying the meaning that participants see in the situation; studying the direct experience of victims, taking into account the suffering they have experienced, as well as situational factors. This approach allows for a deeper understanding of the mechanisms of criminal behavior, taking into account the inner world of a person, and not only external conditions. The phenomenological method can be useful not only in investigating criminal offenses and bringing criminals to justice, but also in informing criminal justice agencies, authorities, and the public about crime trends, as well as predicting the evolution of crime in the future. At the same time, by opening up ways to influence consciousness, criminal phenomenology contributes to solving practical problems in combating crime, understanding and developing specific areas of activity to prevent crime in certain criminal areas, and preventing certain criminal offenses. The practical significance of the study lies in the fact that knowing the specifics of the phenomenological method, one can study the experience of human life and its structure, ways to give meaning to this experience, and therefore influence human behavior, thereby preventing offenses and crime.

Key words: phenomenology, law, crime, criminality, consciousness.

Дата першого надходження рукопису до редакції: 05.02.2026 р.

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.02.2026 р.

Дата публікації: 03.03.2026 р.